

Karmen Šterk

Jonathan Marks: Je znanost rasistična?
Maribor: Založba Aristej (Zbirka Dialogi), 2019.
88 strani (ISBN: 978-961-220-128-9), 13 EUR

Vprašanje, za nekatere blasfemično, je za antropologa Jonathana Marksa retorično; seveda, znanost je rasistična. Minili so razsvetljenski časi, ko smo si znanstveniki dopovedovali, da je to dvoje, znanstvena vednost in (rasistična) ideologija, nekompatibilno, diametralno nasprotno in izključujoče. V delu *Je znanost rasistična?* Jonathan Marks razkriva bolj ali manj subtilne načine, na katere so se znanosti o človeških zadevah skozi zgodovino pretvarjale, da je mogoče človeško vrsto po naravi razdeliti na razmeroma majhno število razmeroma različnih skupin ter jim pripisati razmeroma različne lastnosti, zmožnosti in sposobnosti. Rasizem je ideja o tem, da so biološke (naravne) značilnosti človeškega telesa (barva kože, širina nosu, obseg lobanje ipd.) tudi že moralne, intelektualne in estetske vrednosti posameznika s tem telesom. Gre za prepričanje, da so človeške populacije po svoji naravi raznolike in da so te raznolikosti osnova, sredstvo in objektivni arbiter hierarhiziranja razlik ter s tem ovrednotenja različnih človeških populacij; enih kot manjvrednih, drugih kot večvrednih. Rasizem torej izhaja iz zmotne predpostavke, »da iz možnosti klasificiranja ljudi v smiselne kategorije izhaja, da so te kategorije naravne enote« (str. 55). Rasni taksonomični sistem naj bi torej bil naravno dejstvo, ne ideologija, ne fikcija, sploh pa ne znanstvena fikcija.

Vse se je začelo s švedskim botanikom Carlom Lineejem, ki se je sredi tridesetih let 18. stoletja po štirih dneh vročinskega delirija prebudil in vzkliknil: razvrstil bom vse, kar je bog ustvaril! In je začel pisati svojo »teorijo vsega«, delo *Systema Naturae*. Kot izhaja iz naslova, se je Linee lotil popisovanja in klasificiranja celotnega naravnega stvarstva: rastlin, živali, tudi kamnin in ljudi. Temelj klasifikacije sta bila zunanja, vidna podoba in geografska porazdelitev. To je Lineeja in njegove učence vodilo v znano taksonomijo ras: v naravi naj bi obstajale evropska bela ali kavkaška rasa, ameriška rdeča ali rubescena rasa, afriška črna ali negridna rasa in azijska rumena ali mongoloidna rasa. Vse od sredine 18. stoletja naprej so znanstveniki tem razlikam dodajali poljubne značilnosti, denimo barvi kože pripadajoči pravni sistem. Medtem ko naj bi Evropejcem vladalo pravo (*ritibus*), Azijcem mnenje (*opinionibus*), rdečekožce obvladuje šega (*consuetudine*), temnopolte Afričane pa kaprica (*arbitrio*) (str. 26). Od sredine 18. stoletja so se razlike kopičile in rafinirale, hierarhije stopnjevale in predsodki znanstveno legitimizirali. Bile pa so to seveda vrednostne sodbe o kulturnih vrednotah, ki so (za nazaj) raso utemeljevale v biologiji, jo naturalizirale. Ali kot pravi Marks: »/Č/loveške skupine niso temeljni biološki deli vrste, temveč so skupki ljudi, povezanih skupaj na poljubne kulturne načine« (str. 66). Naš SSKJ je v rabi rasističnih terminov globoko v 18. stoletju, saj ločuje: belo alpsko raso srednje rasti s temnimi lasmi in srednje širokim obrazom; belo raso s svetlo rjavo barvo kože; črno raso s temno rjavo ali črno barvo kože; belo dinarsko raso višje rasti s temnimi lasmi in srednje širokim ali ozkim obrazom; rumeno raso z rumenkasto ali rjavkasto barvo kože.

Kamor leksika, tja tudi kulturni imaginarij Slovencev, pa ne zato, ker smo Slovenci kaj bolj rasistični od drugih, temveč preprosto zato, ker je rasa v mnogočem bolj lingvistična kot pa biološka kategorija, enota simbolne misli, in ne naravnega reda stvari. Ni nam torej treba biti rasisti, da bi rasizem ohranjali in perpetuirali; na videz nevtralni lingvistični termini skozi vsakodnevno rabo posredujejo predsodke, utrjujejo stereotipe in poglobljajo razlike med eno človeško skupino in drugo.

Da ljudje ne moremo brez razlik, če želimo graditi svojo identiteto, je v antropologiji dokaj spontana zaznava in v Heglovi filozofiji povsem logična nujnost. Identiteta namreč je, če si sposodimo de Saussurov žargon, pozicijska, relacijska in negativna entiteta. Odvisna je torej od mesta, ki ga zaseda v sistemu razlik, od relacij, ki jih vzpostavlja z drugimi entitetami, in njeno bistvo je apropiacija negacije – nekaj je, kar je, ker je tisto, kar drugo ni. Mnogo manj logična je človekova spontana inklinacija, da razlike tudi hierarhizira. Ljudje pač nismo, kot je bil de Saussure, strukturalisti, razlik ne doživljamo kot neesencializiranih distinktivnih obeležij. Preko kulturnih klasifikacijskih, kognitivnih taksonomičnih sistemov jih vselej vrednostno hierarhiziramo. Na vrhu hierarhije je kajpada njen avtor. Ostareli moški bele barve kože, akademsko izobražen, kristjan, heteroseksualec ipd. bo seveda vse, kar ni on, vrednotil kot slabše in manjvredno. Bolj kot je oddaljeno, manj kot je sprejemljivo, bolj zanesljivo pripada Drugemu in zato je ta Drugi slabši, manjvreden, manj civiliziran. T. i. spontana antropologija, kulturni imaginarij, v katerega smo rojeni in ki med drugim predstavlja navodila za uporabo in vrednotenje razlik med človeškimi skupinami, je univerzalna reč; in znotraj lastne kozmologije se ima prav vsaka človeška skupina za popek sveta, za krono stvarstva, za višek civilizacije, za najvišjo stopnjo razvitosti, kulturnosti in omikanosti. Pri tem kulture za utemeljevanje svoje superiornosti uporabljajo najrazličnejše kriterije, nekateri so prav bizarni. Slovenci se tako, ko uveljavljamo svoje mesto v »civilizaciji«, sklicujemo na rabo slovnične dvojine, Črnogorci na dolžino stegenice (Dvornikovič 1939), spet drugi na božansko poreklo, obliko nosu, odtенок barve kože, itd. – *anything goes*. Ljudi in stvari, živo in neživo naravo lahko razdeljujemo po vsakem kriteriju, vsak je dovolj dober, če le služi svojemu temeljnemu namenu in običajno osnovnemu razlogu – potrjevanju lastne superiornosti. Je pa seveda vsak kriterij tudi popolnoma poljuben in ima le distinktivno (razločevalno) vrednost. Šele nereflektirana, spontana raba teh kriterijev za izoblikovanje taksonomij, ki so vrednostno hierarhizirane, razlike esencializira, jih napolni z vsebino, legitimizira in v najslabšem primeru, kot je na delu v ideologiji rasizma, naturalizira. Tako se je zgodilo z raso v evropski znanosti. Kot to neumorno ponavlja Marks: rasizem je bil na delu pred izumom rase, rasizem ni ideologija, ki izhaja iz biološkega dejstva, da imajo različne človeške populacije različno barvo kože, ampak je skupek predsodkov o razlikah, izoblikovan v kulturni/kognitivni taksonomični sistem (str. 70–73). In ta preko nekritične vključitve v kozmologijo znanosti dobi status objektivnega naravnega dejstva. Kot da je narava nekaj, kar obstaja pred kulturo?! Ne, ni! Vsako »naravno« dejstvo mora najprej biti kulturno prepoznano kot naravno. Ali kot pravi Marks: podatke iz narave zbiramo »na podlagi nevidnih kulturnih ideologij, ki so neločljivo povezane v zbiranju in interpretaciji teh podatkov« (str. 36). Humanistika to danes že ve, zato je za doberšen del znanosti o človeških zadevah vprašanje iz naslova retorično. Na videz

»trdim«, »objektivnim« naravoslovnim znanostim pa je vprašanje *Je znanost rasistična?* še vedno blasfemija. In prav tu vidi Marks največjo nevarnost rasizma; ko je nerefektiran, zakrinkan v objektivno znanost o »naravnih« dejstvih in ima neko (politično) moč (str. 44), takrat se zgodi, da »zaradi neenakih družbenih privilegijev, ki so nastali na temelju klasifikacije« (str. 74), različnim družbenim skupinam pripišemo različne hierarhične statuse v »naravnem« redu stvari. Rečeno z nekim drugim Marxom /sic!/: znanost je najbolj polna (rasističnih) predsodkov takrat, ko se uspe prikazati kot kvazi nevtralna znanost in postane vladajoča ideologija in/ali ideologija vladajočega razreda.

Ni ga boljšega primera politične vladavine *qua* nevtralne znanosti, kot je aktualni primer vladavine humane (bio)medicine v času COVID-19. Priča smo redukciji vseh sfer socialnega, političnega in ekonomskega življenja na biomedicinski diskurz. Ko se medicinskemu v bran postavi še politični protekcijonizem (in obratno), je človeško življenje pač reducirano na spoznavni predmet medicine: na biološko življenje in smrt. Za Marksom, upamo, da se bo pojavil še kakšen antropolog, ki bo humani (bio)medicini zabrusil vsaj to, da naj se neha predstavljati za znanost o človeku, saj je njen domet fiziologija in fiziopatologija, ukvarja se torej z organi, ne s telesom, sploh pa ne s človekom. Človek namreč ni *homo sacer* (Agamben 2017), je nekaj drugega od skupka svojih bolj ali manj dobro delujočih organov. Njegovo telo in njegove (spontane in znanstvene) sodbe o telesih (Drugih) izoblikuje izključno kultura, v ničemer ne narava.

Kolaboracija znanosti in politike je bila od vselej problematična reč in običajno je kulminirala v dogodkih, ki so se znašli na napačni strani zgodovine. Znanost bolj kot je prepričana, da je objektivna, bolj je pristranska, bolj kot misli, da proizvaja nevtralno vednost, bolj je ideološka, bolj kot je nekomu odrešilna, bolj je za drugega pogubna. In več moči kot ima, bolj je lahko jasno, da je politično kompromitirana. Znanost bo nehala biti rasistična tisti hip, ko bo vprašanje *Je znanost rasistična?* preprosto samo še eno od vprašanj, ko bo izgubilo tisti čustveni naboj, ki vodi v blasfemična zgražanja naravoslovcev ali pač retorične lemantacije antropologov.

Literatura

Agamben, Giorgio (2017): *Homo Sacer*. Stanford: Stanford University Press.

Dvorniković, Boris (1939): *Karakterologija Jugoslavena*. Beograd: Prosveta.